

PREGLED I KRONOLOGIJA HRVATSKIH BANOVA I HERCEGA OD 1321. DO 1330. GODINE – II. DIO

U ovom smo prilogu, nadovezujući se na tekst objavljen u prošlom broju Numizmatičkih vijesti, prema tekstu latinskih isprava nastojali pokazati kolike su bile ovlasti Mladena Šubića (1312.-1322.), bana Kraljevstva Dalmacije i Hrvatske te bana i hercega Bosne, zatim Ivana Babonića (1316.-1322.), Nikole Amadijeva (1322.-1324.) i Mikca Mihaljevića (1324.-1343.), banova Čitave Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, te koliko su i kako ti banovi sudjelovali u tadašnjem društvenopolitičkom životu. Osvrnuli smo se i na neke navode iz isprava važne za oslikavanje tadašnjeg vremena te na podatke o tadašnjem novcu i novčanom sustavu.

Na kraju, treba napomenuti da smo, želeći čitatelju ponuditi i nešto vizualno lijepo, i ne baš široko dostupno, tekst ponovno obogatili ilustracijama nekoliko originalnih isprava koje smo proučili prije pisanja ovog rada. Te se isprave danas čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu (dalje HDA) u Zagrebu.

UVOD

U trećem su desetljeću 14. st. na području Hrvatske djelovala ukupno četiri bana: Mladen Šubić, ban Kraljevstva Dalmacije i Hrvatske te ban i herceg Bosne, zatim Ivan Babonić, Nikola Amadijev i Mikac Mihaljević banovi Čitave Slavonije, Hrvatske i Dalmacije.

Svi su navedeni banovi upravljali manjim područjem od onoga koje su obuhvaćali njihovi naslovi pa njihove ovlasti nisu potpuno odgovarale ovlastima koje se spominju u tadašnjim dokumentima. Svaki ih je ban želio provoditi maksimalno, pa i više nego je dopušteno, no prilike nisu dopuštale da svi budu jednako uspješni. A prije nego za svakoga bana navedemo isprave koje ih spominju i donose nešto što nismo spomenuli u prošlom prilogu, u kojem smo ukratko opisali najvažnije poteze spomenutih banova, valja ponešto reći o društvenopolitičkim prilikama u kojima su banovi djelovali, osobito pazeći na novčarstvo i na podatke o svakodnevnom životu koji se često zanemaruju, a kojih u ispravama, kolikogod bile štute, ipak ima.¹

NOVČARSTVO

U prošlom smo prilogu spomenuli kraljevu promjenu dotadašnjeg monetarnoga sustava, vrlo važnu za učvršćivanje njegova položaja.² Iako smo naveli najbitnije odredbe njegove isprave izdane 6. siječnja 1323. u Temišvaru,³ koja se te promjene izravno tiče,

¹ Isprave su uglavnom pravno-imovinskoga karaktera. Usp. *Mažuranić, Vladimir*, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, I.-II., pretisak, Zagreb, 1975.; *Dabinović, Antun*, Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb, 1940., passim.

² *Vukušić, Luka i Pandžić, Miljenko*, Pregled i kronologija hrvatskih banova i hercega od 1321. do 1330. godine – I. dio, Numizmatičke vijesti, br. 61., Zagreb, 2008., str. 74.

³ Cijelu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 91., str. 105.-106.

nismo spomenuli ostale detalje koji bi za numizmatiku mogli biti zanimljivi. Stoga ćemo to učiniti sada, dajući hrvatski prijevod cijele isprave:

«Karlo, Božjom milošću kralj Ugarske, svojem vjernom kaptolu transilvanske crkve šalje pozdrav i milost! Doznali ste da su prelati, baruni i plemići našega kraljevstva, nakon što su se međusobno revno i jednodušno dogovorili, stupili pred nas ponizno nas moleći da, budući da stanovnici kraljevstva preteško podnose neopravdan novac naše kovnice, zbog ponovnog uspostavljanja prijašnjega stanja našega kraljevstva i veće koristi damo kovati dobar novi novac koji će zauvijek trajati i biti raspačan po čitavom našem kraljevstvu. A da bismo to mogli učiniti, spomenuti su prelati, baruni i plemići našeg kraljevstva složno odredili da nam se ove godine od svakog domaćinstva njihovih podložnika i svog drugog puka u našem kraljevstvu, nikoga ne izuzimajući, ni one u gradovima, ni one u utvrđenim mjestima, daje i isplaćuje po pola fertona⁴ srebra ili onoliko denara koliko vrijedi srebro. Stoga smo mi, potaknuti pravednim molbama spomenutih prelata, baruna i plemića našega kraljevstva, kao što smo obvezani, naše kovnice ili upravu kovnicama po čitavom našem kraljevstvu prodali knezu Heysu, Ladislavu Garhes, Mirku bratu gospodina biskupa varadskoga, Petru Peuldre Jasrech, nama vjernima, zajedno s prije rečenim polovicama fertona, i preko spomenutih upravitelja naših kovnica dali smo po čitavom našem kraljevstvu u zajam dobre denare, dakako s osminom udjela u slitini i težine starih banskih denara⁵, koje je bio dao kovati pokojni ban Stjepan u doba kralja Bele ...⁶ lijepe uspomene, nalažući i povjeravajući im da ih kuju i da ih bez ikakvoga prigovora neprestano raspačavaju po čitavom našem kraljevstvu. I određujemo i ustanovljujemo da spomenuti upravitelji naše kovnice jedan novi denar naše kovnice trebaju promijeniti za tri bečka⁷ ili dva stara banska denara; jedan češki groš za tri nova denara; jednu marku budimske funte⁸ srebra za pet pensi novih denara. Stoga vašoj vjernosti nalažemo preko ove isprave da, kad spomenuti upravitelji naše kovnice, tj. netko od njih samih ili njihovi službenici, prije rečene nove denare donesu među vaše ljude gdje god bili, učinite da ti ljudi to revno prihvate, časno prime .... raspačaju i mijenjaju po propisanoj uredbi bez rasprave, i da se spomenute polovice fertona od svakih vrata ili kuće, u srebru i denarima u vrijednosti srebra u cijelosti daju i potpuno isplate spomenutim upraviteljima naše kovnice, tj. nekome od njih samih ili njima određenim službenicima, u prisutnosti čovjeka našeg nadzornika, meštra Nikole, kojeg su spomenuti upravitelji naše kovnice od nas zatražili sebi za partnera; drukčije ne činite, a ako naša kovnica od vaših ljudi pretrpi kakvu štetu, naknadit će je vaši ljudi. Dano u Temišvaru, na blagdan Bogojavljanja 1323. godine.»

⁴ Ferton, lat. *fertho* ili *ferto* znači četvrtinu marke i vrstu utega. Usp. *Herkov, Zlatko*, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, svezak I., Zagreb, 1956., str. 399-400. Dva sveska spomenutog djela i inače vrijedi konzultirati za pitanja novčanih mjera, vrsta poreza i slično.

⁵ Usp. natuknicu "banalis (denarius banalis)" u *Herkov, Zlatko*, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, svezak I., Zagreb, 1956., str. 83-92.

⁶ Isprava je oštećena pa nedostaje dio teksta.

⁷ Usp. natuknicu "wiennensis" *Herkov, Zlatko*, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, svezak II., Zagreb, 1956., str. 583-584.

⁸ «"Pondus" (funta) je osobito oznaka za mjesne mjere (vage), kojima se važe srebrni i zlatni novac. Gotovo svaka kovnica ima svoj "pondus", a često ga imaju i drugi gradovi ili pojedini krajevi.» Citat iz natuknice "5. pondus" *Herkov, Zlatko*, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, svezak II., Zagreb, 1956., str. 268.

C. Treća vrsta banovaca.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
I.				
1	[0-673]			
		Kuna na lijevo, gore kruna, dolje polumjesec i zvijezda.	Dvostruki krst, pod njim dvije okrunjene glave, na prijekim gredama dvije ptice. Sigla nema.	Brdari 5 kom.
		MOIETT PEGIS P SCLXVOR *		
2	[0-66]	MOIET PEGIS P SCLXVOR X	" "	" 6 "
3	[0-683]	MOIETT PEGIS P SCLXVORIT *	" "	" 6 "
4	—	MOIETT PEGIS P SCLXVOR.	" "	Budimp. 1 kom.
Migh-ban.				
II.				
1	—			
		Kuna na lijevo, gore kruna, dolje polumjesec i zvijezda.	Dvostruki krst, pod njim dvije okrunjene glave, na prijekim gredama dvije ptice. K M	Budimpešta.
		MOIETT PEGIS P SCLXVOR *	B M	Brdari 3 kom.
2	[0-496]	MOIETT PEGIS P SCLXVOR *	B M	Brdari 3 kom.
3	[0-797]			
		MOIETT PEGIS P SCLXVORIT *	B M	" 3 "

2*

Slika 1. Čiro Truhelka: Slavonski banovci, Sarajevo, 1897., primjerci denara bana Mikca Mihaljevića.

Vidimo, dakle, da se u ovoj ispravi daje dosta važnih podataka za djelovanje kraljevske kovnice novca, tadašnje novčarske institucije. Spominju se upravitelji kovnica i njihovi nadzornici, primjerice «meštar Nikola», nadzornik spomenutih upravitelja i rada kovnica. Osim toga, spominje se više tipova novca koji su tada bili u optjecaju u Kraljevstvu Ugarske i Hrvatske te se iznosi njihova vrijednost, npr. «češki groš» koji vrijedi «tri nova denara».⁹

Tako je Slavoniju, kao herceški, dakle dinastički dio Ugarskoga Kraljevstva, dinastije Arpadovića, u užem smislu, stigla važna promjena monetarnoga sustava, u Kraljevstvu Hrvatske, u Dalmaciji se nastavio rabiti uglavnom mletački novac – libre, soldi i denari.¹⁰

BAN MLADEN I DRUŠTVENE PRILIKE U DALMACIJI (1320.-1330.)

Pad bana Mladena 1322. godine nedvojbeno je obilježio treće desetljeće 14. st. na području Hrvatskoga Kraljevstva, posebno na području Dalmacije. Iako je ugarski kralj odmah nakon njegova rušenja ukinuo nasljedno banstvo te naslov bana Dalmacije i Hrvatske dodjeljivao svojim banovima Slavonije koji se u Dalmaciji nisu uspijevali nametnuti, ipak su Šubići i dalje ostali nezaobilazan faktor na koji su morali računati svi koji su pretendirali na Dalmaciju, od Mlečana do hrvatskih velikaša.

U sjeni obračunavanja i igara spomenutih moćnika, odvijao se i dalje više-manje nepromijenjen život nižih slojeva, koji se donekle, u nekim segmentima, može predočiti i preko sačuvanih isprava, a osobito preko tadašnjih gradskih statuta. Tako se npr. u Trogiru,¹¹ kao i u drugim dalmatinskim gradovima, plemstvo uzdiglo nad pučanima u gradu i seljacima u širem komunalnom području. Pučani su se, jer nisu imali udjela u vlasti, često udruživali u bratovštine, koje su s vremenom poprimale sve važnije političko značenje, te su zanatstvom i trgovinom nastojali pribaviti novac koji bi im omogućavao povezivanje s plemstvom. Seljaci su se, kao i stoljećima ranije, bavili zemljoradnjom¹² i stočarstvom, naravno, onim granama tipičnim za europsko Sredozemlje: vinogradarstvom, maslinarstvom, uzgojem ovaca i koza, ribarstvom. Prema statutarnim propisima, koji su otežavali uvoz vina i izvoz žitarica, dobro se vidi da je Dalmacija obilovala vinom, a oskudijevala žitaricama, kojih je bilo dovoljno tek za nekoliko mjeseci godišnje.

Treba spomenuti da su osim plemstva, seljaka i pučana, u dalmatinskim općinama živjeli i ljudi koji nisu pripadali nijednom od tih slojeva, tzv. servi i robovi. Servi su imali nekakvu pravnu osobnost, ali doživotno su neograničeno služili svome gospo-

⁹ O tome v. često citirano djelo poznatoga povjesničara i arheologa, polihistora Ćire Truhelke: Slavonski banovci. (Prinos hrvatskoj numizmatici), Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, januar-mart, 1897., str. 1-160.

¹⁰ Usporedi: *Pera, Miroslav*, Poljički statut, Split, 1988., str. 211; natuknicu “2. denarius” u *Herkov, Zlatko*, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, svezak I., Zagreb, 1956., str. 297-310.

¹¹ Vidi: *Berket, Marin, Cvitanić, Antun i Gligo, Vedran*, Statut grada Trogira, Split, 1988., str. XXX. i XL.

¹² Zemlja koju su seljaci obrađivali nije bila uvijek njihova, nego najčešće nekoga plemića, koji je u tu zemlju ulagao ili ju je pak dao u zakup. Usporedi: *Berket, Marin, Cvitanić, Antun i Gligo, Vedran*, Statut grada Trogira, Split, 1988., str. XXXI.-XXXII.

daru, a robovi su se, obično bosanski patareni i stanovnici zaleđa, od kraja 13. st. sve intenzivnije kupovali i izvodili na talijansko tržište.

Iako su formalno mogle pripadati i u više društvene slojeve, velika prava nisu imale ni žene, osobito udane. One nisu mogle zaključivati ugovore bez pristanka muža, osim ako bi se time dovele u smrtnu opasnost, no ni tada predmet ugovora nisu smjele biti nekretnine. Žena čak nije imala prvenstvo na skrbništvo nad svojom djecom, nego su siročadi do osamnaeste godine života skrbnici mogli biti samo muškarci, bez čije dozvole udovica nije smjela otuđiti ni najmanji dio imovine svoje djece. S druge strane, žena je ipak raspolagala mirazom, na koji njezin suprug ni u slučaju njezine smrti nije imao nikakva zakonom propisana vlasnička prava.¹³

Razliku u pravima udane i neudane žene dobro oslikavaju i dvije oporuke koje su notari 1324. godine ovjerali u Zadru: oporuka Mile, kćeri Milovanove,¹⁴ i oporuka Miloslave, žene brijača Stephanella¹⁵.

U Milinoj oporuci, nakon uobičajene invocacije In Christi nomine amen, datacije i arenge slijedi ovakav tekst:

«Ja Mila, kći pokojnog Milovana, stanovnica Zadra, iako slaba tijelom, po Božjoj milosti ipak imajući duh, razbor i pamet, nakon što sam razmotrila gore navedeno, vezano za svoja dobra činim i određujem ovakvu oporuku. Za nju kao komisarije¹⁶ određujem, postavljam i ustanovljujem gospođu Stanu, udovicu Lompra de Zivalellis, Pavla pokojnoga Vita de Sloradis i Jakova pokojnoga Dese de Fafognis – građane Zadra, da se onako kako u ovoj oporuci o svojim dobrima budem odredila i zapovjedila, nakon moje smrti potrude izvršiti, i to neka zauvijek čvrsto vrijedi. Prvo odlučujem i određujem neka rečeni moji komisariji odmah nakon moje smrti preuzmu sva moja pokretna i nepokretna dobra, prava, kredite i tužbe i neka se pobrinu da se moja dobra prodaju na dražbi, a dobiven novac od prije rečenih mojih dobara neka isplate onako kako sam odredila: Petru Ninskom, bratu iz zadarskog samostana reda propovjednika, ostavljam dva solda groša¹⁷ za pjevane mise za moju dušu; bratu Šimunu de Osilla iz spomenutog reda ostavljam dvadeset solda malih denara za pjevane mise za moju dušu; Marku, zadarskom arhiprezbiteru, mojem kumu, ostavljam dvanaest groša; školi zadarskih prezbitera dvanaest groša, školi flagelanata Sv. Silvestra dvanaest groša; svakom svojem komisariju ostavljam dvanaest groša za njegov posao; Cviti, kćeri pokojne Rave, ostavljam petnaest groša, svoju tavu i kožuh; a sav preostali novac od rečenih mojih dobara moji komisariji trebaju potrošiti na mise, siromahe, milostinju i druga djela milosrđa, za moju dušu i duše mojih pokojnih. I to je moja posljednja volja.»

¹³ Usporedi: Berket, Marin, Cvitanić, Antun i Gligo, Vedran, Statut grada Trogira, Split, 1988., str. XLI-XLII.

¹⁴ Cijelu oporuku na latinskom jeziku objavio je Smičiklas, Tadija, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 138., str. 170.-171.

¹⁵ N. dj., br. 171., str. 213.-214.

¹⁶ Lat. *comissarius* – povjerenik. Komisariji su se brinuli da sve testamentarne odredbe budu točno izvršene. Vidi: Berket, Marin, Cvitanić, Antun i Gligo, Vedran, Statut grada Trogira, Split, 1988., str. 317.-318.

¹⁷ Riječ groš (srednjovjek. lat. *grossus* – velik, krupan) prvotno je značila vrstu krupnog novca, a kasnije, kao i danas, sitnog. Usporedi: Berket, Marin, Cvitanić, Antun i Gligo, Vedran, Statut grada Trogira, Split, 1988., str. 332.

*Ilustracija iz knjige perikopa, izrađene u opatiji Reichenau (11. st.). Prikazuje uskrsnuće mrtvih koji na poziv četiri anđela trubača, u pratnji četiri vjetrova, izlaze iz svojih grobova da bi se pojavili na Strašnom sudu. Knjiga se danas čuva u Bavarskoj državnoj biblioteci u Münchenu pod signaturom Clm 4452, f. 57. Izvor: Le Goff, Jacques, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, (hrvatsko izdanje), Zagreb 1998., sl. 91, str. 258.*

Tekst oporuke zaključuju ustaljena formulacija kojom se komisarije obvezuje na zastupanje interesa sastavljača oporuke nakon njegove smrti, navođenje svjedoka, od kojih se imenuju Zadrani Caillo, đakon crkve Sv. Stjepana, i Andrija, sin krojača Ilije, te konačno notarska ovjera.

S druge strane, Miloslavina oporuka, ako se izostave više-manje svugdje isti početni i završni dijelovi, glasi ovako:

«Prvo, sva rečena svoja dobra¹⁸ ostavljam svojim baštinicima, bilo jednom, bilo nekolicini, kojeg ili koje budem imala s rečenim svojim mužem¹⁹; a ako svi moji baštinici umru prije zakonske dobi, tad neka se slavi tisuću misa za moju dušu i čitav ostatak rečenih mojih dobara i dio očinskih i majčinskih dobara koji mi pripada, smješten na otoku Gilanu, ostavljam rečenom svojem mužu i komisariju, kako ako ostane udovac, tako i ako se ponovno oženi. I ako netko od mojih baštinika uđe u zakonsku dob, tad neka se slavi petsto misa za moju dušu, a ostatak rečenih mojih dobara neka dobije rečeni moj baštinik ili baštinici, i to je moja posljednja volja.»

Milina oporuka, koliko je god u ono vrijeme bilo uobičajeno gotovo pod prisilom Crkvi ostavljati sve u nadi za spas svoje duše, ipak pokazuje da je ta žena nešto i svojevolutno odlučivala, pa makar to bilo samo ono što se tiče Cvite. U Miloslavinoj oporuci nije tako. Vjerojatnije je da se u njoj izigrava zakon koji mužu nije davao pravo prvenstva na ženin miraz, a manje je vjerojatno da je to svojevolutna oporuka, jer teško da bi potpuno zdrava i mlada žena, koja se tek sprema rađati, svojem mužu, i uz to još i komisariju, ostavila gotovo sav svoj imetak makar se oženio drugom.

Na kraju, kao potvrdu za vjerojatno uobičajen način provođenja «slobodnog vremena» običnih ljudi valja citirati jednu neobičnu ispravu od 24. siječnja 1326. Izdao ju je kardinal Anselmo za mljetskog opata, moleći ga da obuzda neke dubrovačke kanonike koji «nose oružje, drže priležnice, osim toga sudjelujući u zločinu s izopćenicima igraju kocku, kockice i druge zabranjene igre, ulaze u gostionice, vrtove, vinograde i druga zabranjena mjesta, ne plaćaju dužne poreze ...». Bilo bi zaista prejadno, iako je i ovako žalosno, da su ti kanonici bili moralno najniži sloj tadašnjega društva. Vjerojatnije će biti da su se oni priklanjali većini pa se može zaključiti da se sličan život odvijao i na područjima sjeverne Dalmacije.

Banski sud u doba bana Mladena

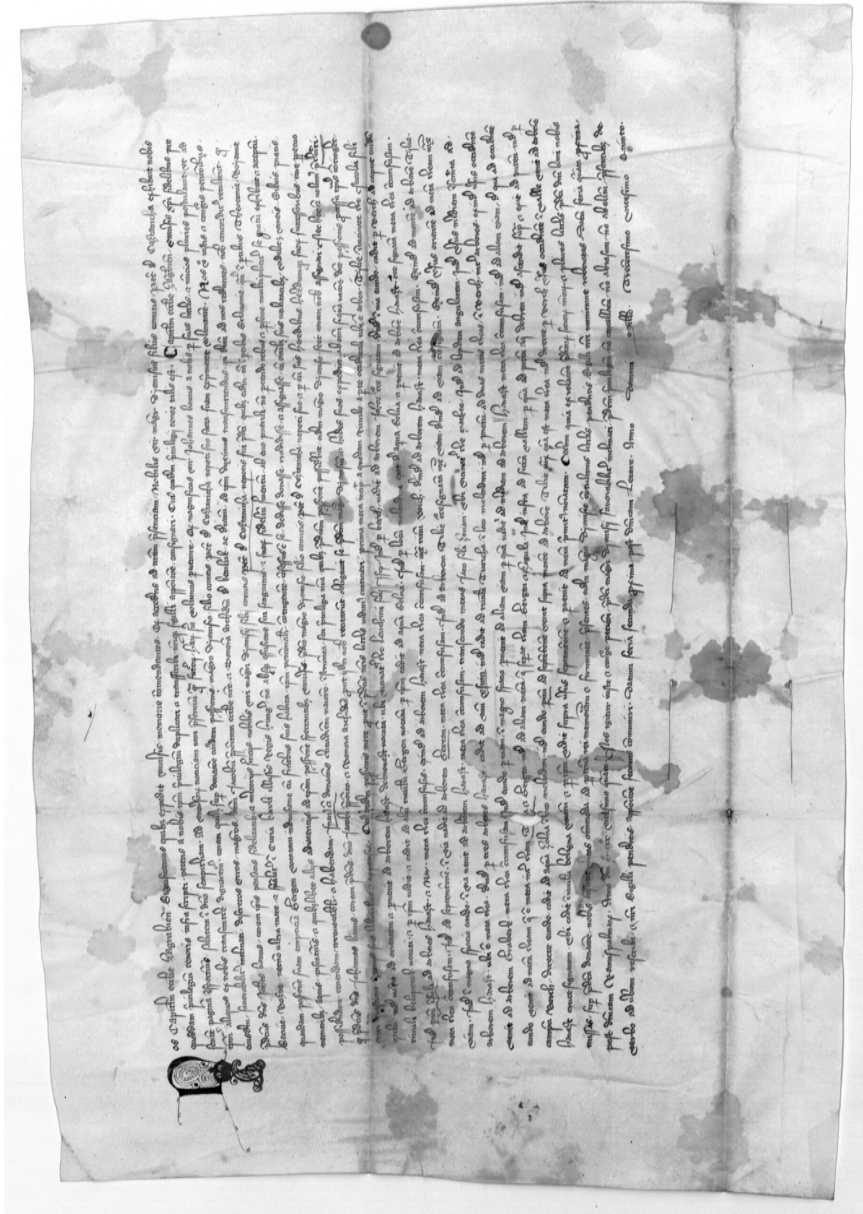
Iako smo se u prošlim priložima²⁰, opisujući banovanje bana Mladena, nastojali osvrnuti na sve za to bitne sačuvane isprave, a tekst kojih nam je dostupan, ipak se nismo stigli pozabaviti dvama banovim privilegijima. Za njih, kao i za privilegij iz 1318.,²¹ Nada Klaić tvrdi:

¹⁸ U početnom dijelu oporuke Miloslava svoju imovinu procjenjuje na sto libara malih denara.

¹⁹ Miloslava svojeg muža Stephanella uz udovicu Branu imenuje komisarijem.

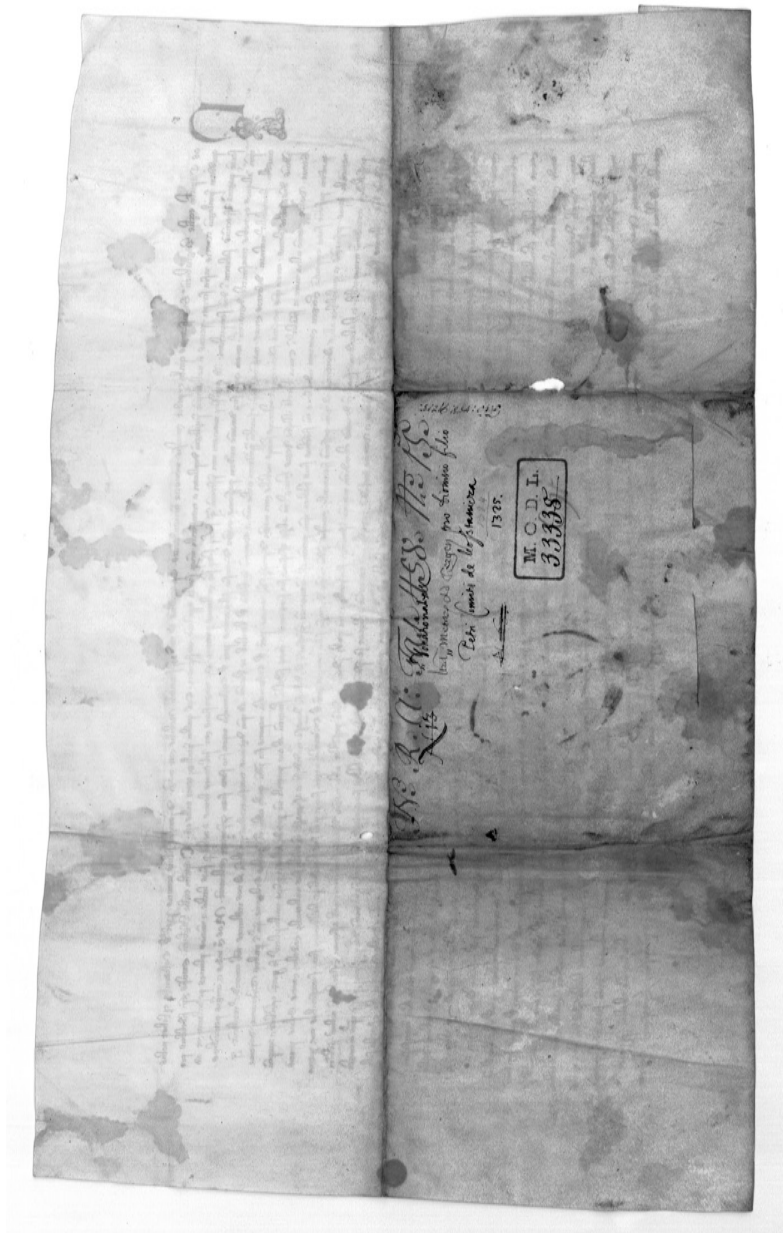
²⁰ Vidi priloge koje smo (*Vukušić, Luka i Pandžić, Miljenko*) objavili u Numizmatičkim vijestima, br. 59.-61., Zagreb, 2006.-2008.

²¹ Privilegij na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak VIII., Zagreb, 1910., br. 402., str. 497.-499. Cijeli smo privilegij preveli na hrvatski u našem prilogu objavljenom u 59. broju Numizmatičkih vijesti 2007.

Slika 2. Isprava Zagrebačkog kaptola od 18. ožujka 1325., u kojoj se prepisuje isprava istoga kaptola od 11. travnja 1324., kojom se obznanijuje da ban Ivan Babonić Dionizu Kostajničkom daruje posjed Grgjen. Vidi se žig Kraljevskog ugarskoga državnog arhiva u Budimpešti. (HDA 25. Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva /dalje NRA/, f. 458, n. 15; MODL. 33338, usp. Smičiklas, Tadija, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911. (dalje CD IX.), br. 150., str. 187.-189.). Fotografija: Ivan Majdak (Fotolaboratorij HDA).

Slika 3. Poledina isprave (MODL. 33338). Vide se signature MODL. i NRA, neke stare prekrizene signature te kratka bilješka o sadržaju napisana latinskim jezikom. Fotografija: Ivan Majđak (Fotolaboratorij HDA)

«Tri Mladenova privilegija neprijeporno su svjedočanstvo o njegovu besprijeckornom odnosu prema hrvatskim velikašima i plemićima. Mladin II se, poput oca, pojavljuje na banskom sudu okružen svojim vitezovima – među kojima je i njegov vojvoda Nelipac – uza njega su «vjerni naši župani», a on sudi držeći se «običaja Hrvatske» ili običaja «domovine». Hrvatski velikaši nisu nijema pratnja nego banovi savjetnici koji mu pomažu pri donošenju odluke.»²²

Da predetaljno prepričavanje cijeloga sadržaja ta dva privilegija ne bi bilo zamorno, navest ćemo ukratko samo ono što se odnosi na bana i njegov sud te tako malo nadopuniti navod Nade Klaić.

Prvi je privilegij, kojim se zemlja u Draganiću dosuđuje Zadraninu Franji de Nosdrogna, izdan 15. kolovoza 1321.²³ Tijek bi se sudskoga postupka prema tekstu isprave mogao rekonstruirati ovako: Franjo de Nosdrogna od bana je zatražio pristava²⁴, te je, nakon što ga je dobio, s njim «po hrvatskom običaju» obišao neko zemljište u Draganićima koje su držali određeni pripadnici roda Draganića i Jamometa. Franjo je njih, tvrdeći da je to zemljište njegovo, pozvao da se pojave pred banom na određenom sudskom ročištu. Na tom je ročištu Franjo svoje potraživanje potkrijepio dvama privilegijima Mladenova oca, bana Pavla (Croattorum banus), a optuženi su, nemajući takve potvrde, shvatili da mu neće moći protusloviti. Jedni su mu odmah dali za pravo tvrdeći da s njim nisu ni u kakvu sporu, drugi su se opravdali time što su svoj dio zemlje kupili od Nikole Vučetova, a jedan se optuženik, Ivan Mihaljev, pozvao na svoju maloljetnost, tvrdeći da mu je sam ban dao povlasticu neodgovaranja pred sudom dok ne postane punoljetan. Nakon što je na još jednom ročištu utvrđeno da Nikola Vučetov nije imao pravo prodavati zemljište, ban je sazvao hrvatske plemiće i nakon vijećanja s njima odlučio udovoljiti Franji, potvrdivši ujedno autentičnost spomenutih privilegija bana Pavla. Donesene su i odluke o optuženicima koje sad nećemo razlagati. Na kraju je banov notar Mihalj o svemu sastavio ispravu, koja je zatim, osnažena banskim visećim pečatom, uručena Franji i njegovim nasljednicima da je imaju kao dokaz svojih prava. To je učinjeno pod Bribirom uz prisutnost dvojice pristava, Hrana Gradinova Šubića i Vuka Pritičeva Hatughana.

Drugi privilegij,²⁵ zapravo isprava o mirenju braće Jakova i Petra, sinova Budislavovih iz roda Perkal, ne pruža nikakve nove obavijesti o načinu djelovanja banskoga suda pa njegov sadržaj nećemo prepričavati, no zato daje vlastita imena ljudi koji su uz bana prisustvovali tom sudskom postupku. To su: pristavi Juraj, sin Mladcona Razuaghanina, i Boleslav, sin Volxe Petrumilića; protonotar Mihalj spomenut 1321. kao notar; rogovski opat Luka; knez Pavao, sin kneza Kurjaka Krbavskoga; knez Gojslav Stepanić; knez Bubangra Vojnić od Livna; Juusa, sin Mladcona, brat pristava Jurja; Hlapcius, sin

²² Klaić, Nada, Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Zagreb, 1990., str. 317.

²³ Privilegij na latinskom jeziku objavio je Smičiklas, Tadija, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 16., str. 21.-23.

²⁴ Pristav, tj. banov pomoćni sudski službenik. Usporedi: Berket, Marin, Cvitanić, Antun i Gligo, Vedran, Statut grada Trogira, Split, 1988., str. XXXVIII. Pristav dodijeljen Franji de Nosdrogna zvao se Hran Gradinov i bio je, kao i ban Mladen, iz roda Šubića.

²⁵ Privilegij na latinskom jeziku objavio je Smičiklas, Tadija, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 42., str. 52.-53.

župana Tolse Lazničića; Dragan, sin Goluba Bughanina; Ladislav, sin kneza Jakova Volkovića od roda Gušića; Hran, sin pokojnoga Gradina Kuzmića.

Činjenica da su među nabrojenim velikašima i Kurjakovići i Stipanići nagnala je Nadu Klaić da zaključi da je glavni uzrok rušenja bana Mladena velikaška želja za vlašću, a ne Mladenova zloupotreba banskoga položaja, jer da se, da je obrnuto, spomenuti velikaši ne bi pojavljivali na njegovu sudu samo nekoliko mjeseci prije njegova pada. To je svakako moguće, no ne bi se smjelo smatrati sigurnim.²⁶

BANOVI IVAN BABONIĆ, NIKOLA AMADIJEV I MIKAC MIHALJEVIĆ I DRUŠTVENE PRILIKE U SLAVONIJI (1320.-1330.)

Banovanje trojice slavonskih banova u trećem desetljeću 14. st. odvijalo se u većoj ili manjoj sjeni kralja Karla I., koji je na tom području obnavljao kraljevsku vlast. Banovi su svojom vlašću i sudom kao kraljevi namjesnici trebali uvesti red među stanovnicima Slavonije. U nastavku ćemo iz tekstova pojedinih isprava pokušati predočiti kako je to izgledalo, dajući ujedno uvid u društvene odnose tadašnje Slavonije.

Isprava bana Ivana Babonića izdana 6. listopada 1322. u Zagrebu²⁷ pokazuje da je ban imao pravo raspolagati posjedima ljudi koji su ostali bez potomstva. Naime, «kraljevom milošću ban Čitave Slavonije» (Johannes regali gratia banus totius Sclavonie), tom ispravom obznanjuje da posjed Dolec, koji mu je pripao nakon što je Petar Rudolfov ostao bez nasljednika, daje knezovima Tomi i Černelu Šaulovim, plemićima iz Bročine, zbog njihove vjernosti i zasluga. Inače, čini se da je bilo uobičajeno da ban Ivan nagrađuje sebi vjerne plemiće i da ih tako pokuša i ubuduće zadržati uz sebe, no čini se da to nije vrijedilo za kasnijega bana Nikolu Amadijeva jer se nijedna njegova darovnica te vrste nije očuvala. Možda je to odraz dugogodišnje moći Babonića u Slavoniji nasuprot kratkom banovanju došljaka Amadijeva. Spomenut ćemo i darovnicu bana Ivana njegovu nećaku Dionizu Kostajničkom, izdanu 11. travnja 1324. u Zagrebu²⁸. Izdao ju je Zagrebački kaptol nakon više banovih zahtjeva upućenih pismeno i preko glasnika. Ban je posjedom Grgjen nagradio svojeg nećaka zbog vojnih zasluga kojima ga je zadužio ratujući za njega sa svojim ljudima još od dječjačke dobi «u Slavoniji, Njemačkoj, Češkoj, Srbiji i Bosni i preko mora». U ispravi se pri određivanju međa darovanoga posjeda navodi i slavensko ime za neki hrast – «harazt dobrouezt», možda zanimljiv etnolozima, kao i za još nekoliko toponima.

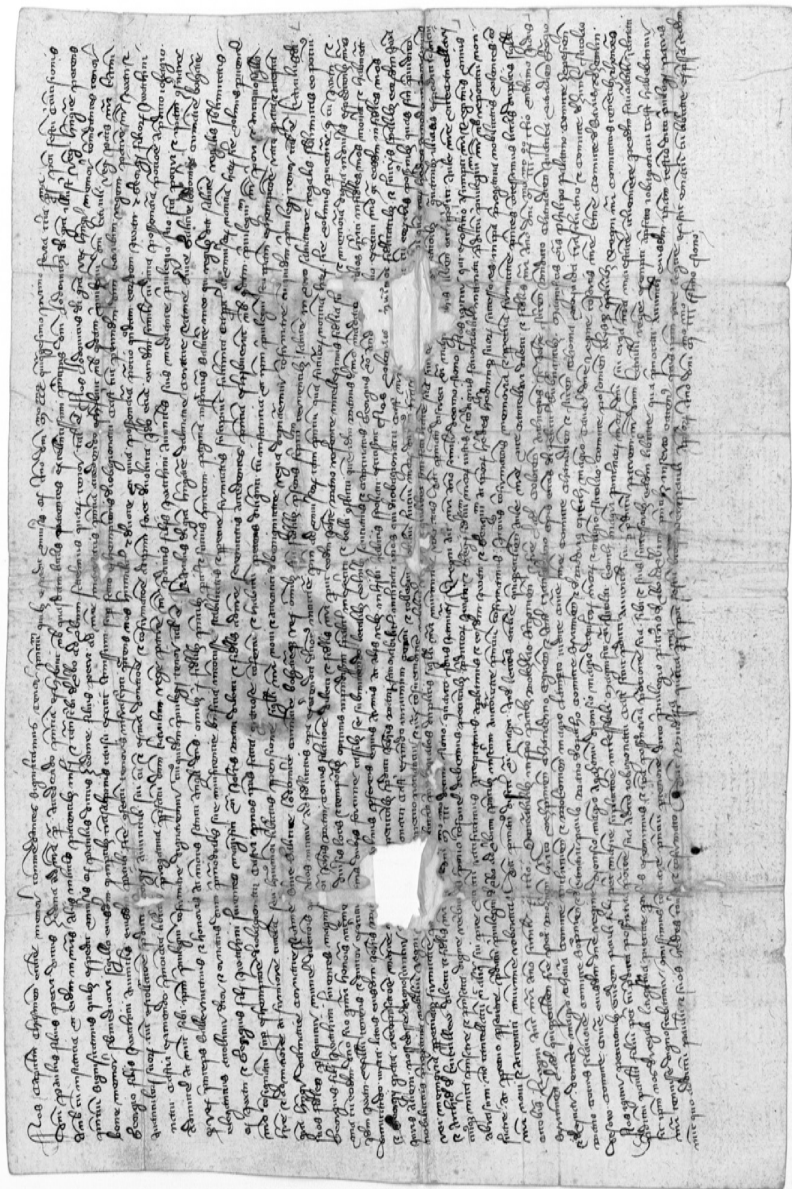
Da se kralj služio sličnim sredstvima, pridobivanjem podanika darovanjem, ali i da je tako želio umanjiti bansku moć, možda se najbolje vidi iz isprave od 21. rujna 1323.²⁹ kojom potvrđuje svoju ispravu od 10. siječnja 1319. – povelju kojom banove

²⁶ O tome, i uopće o hrvatskim srednjovjekovnim društvenim pojavama i razvoju, v. također i radove T. Raukara, osobito Hrvatsko srednjovjekovlje, prostor, ljudi, ideje, Zagreb, 1997., kao i Mladena Ančića, posebno poglavlje «Bosna u «gospodstvu» Šubića» u njegovoj opširnoj sintezi Putanja klatna, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću, Zadar – Mostar, 1997., str. 80-138.

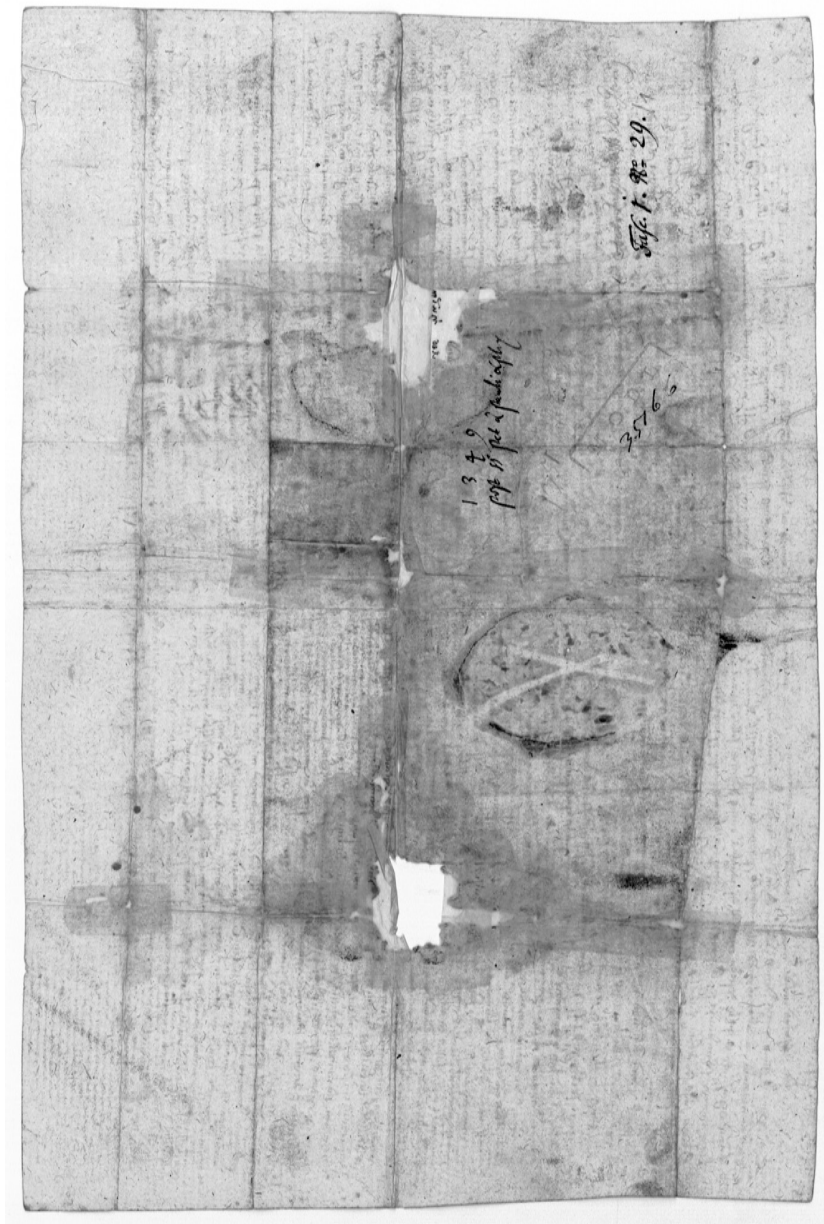
²⁷ Cijelu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 65., str. 78.-79.

²⁸ Darovnicu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 150., str. 187.-189. Darovnica se čuva u HDA (slike 2. i 3.).

²⁹ Cijelu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 116., str. 134.-136.

Slika 4. Isprava Čazmanskoga kaptola od 4. siječnja 1351., u kojoj se prepisuje potvrdnica kralja Ljudevita od 1. srpnja 1349. – potvrđuje se isprava kralja Karla Roberta od 21. rujna 1323., kojom on, potvrđujući svoju povelju od 10. siječnja 1319., Ivana i Jurja, sinova Ivaciina, čini plemićima. (HDA, Pavlinski samostani, samostan Garić, f. I, n. 29; MODL. 35166, usp. CD IX., br. 116., str. 134.-136.).
 Fotografija: Ivan Majdak (Fotolaboratorij HDA).

Slika 5. Poledina isprave (MODL. 35166). Vide se trag bademastoga kaptolskoga pečata pod papirom, signature MODL. i Garičkoga samostana, te datum potvrđnice iz 1349. godine, s kratkim registrom i signaturama. Fotografija: Ivan Majdak (Fotolaboratorij HDA).

24. FRANJEVAČKI RED OKO 1344.G.

Franjevci su se uglavnom pojavili u Italiji i tamo ostaju najzastupljeniji, Tome bi valjalo

pridodati i misionarska namjesništva na istoku, sve do Kine.

I. CISMONTANSKA OBITELJ: SEDAMNAEST PROVINCIJA

1. Sveti Franjo (Assisi) - 2. Marke - 3. Rim - 4. Toskana - 5. Bologna - 6. Sveti Antun (Padova) - 7. Milano - 8. Genova - 9. Dalmacija - 10. Terra di Lavoro (Napulj) - 11. Penne - 12.

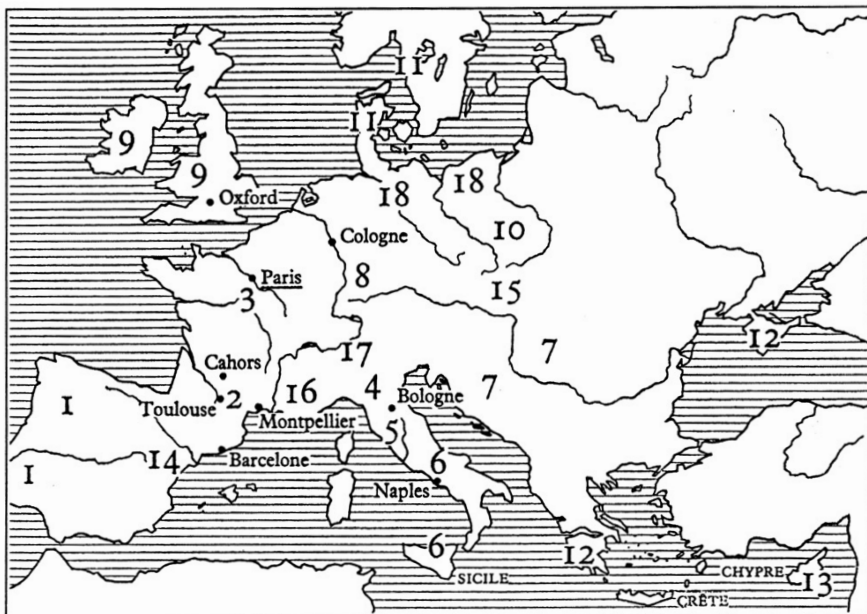
Mont Sant'Angelo (Mont Gargano) - 13. Apulija - 14. Kalabrija - 15. Sicilija - 16. Romanija - 17. Sveta Zemlja.

II. ULTRAMONTANSKA OBITELJ: SEDAMNAEST PROVINCIJA

1. Santiago (de Compostela) - 2. Kastilija - Aragonija - 4. Akvitanija - 5. Provence - 6. Burgundija - 7. Tours - 8. Francuska - 9.

Engleska - 10. Hibernija (Irska) - 11. Dacija - 12. Köln - 13. Strasburg - 14. Saksonija - 15. Austrija - 16. Češka - 17. Ugarska.

*Sljedeće karte prikazuju razgranatu mrežu dominikanskih i franjevačkih sveučilišta u 14. st. Kao što je rečeno, u to je vrijeme i s našeg područja sve više ljudi završavalo inozemne visoke škole i dobivalo naslov «magister» – meštar. Izvor: Le Goff, Jacques, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, (hrvatsko izdanje), Zagreb 1998., str. 118-119.*

23. DOMINIKANSKI RED 1303.G.

Sveučilišta reda (Studia generalia), među kojima je najvažnije Pariško sveučilište (na koje svaka pokrajina može poslati trojicu svojih stu-

denata) imaju značaj prijestolnica: uspostavlja se intelektualni poziv reda, iako on nije isključiv.

OSAMNAEST PROVINCIJA

1. Španjolska (29 samostana + 6 ženskih) - 2. Toulouse (25 + 3) - 3. Francuska (58 + 7) - 4. Donja Lombardija (33 + 13) - 5. Toskana (25 + 11) - 6. Sicilija (33 + 4) - 7. Ugarska (33 + 3) - 8. Teutonija (49 + 65) - 9. Anglija (75 + 0) - 10. Poljska (32 + 3) - 11. Dacija (26 + 2) - 12.

Grčka (4 + 2 u franačkoj Moreji, 1 u Eubeji i 1 na venecijanskom Krimu) - 13. Sveta Zemlja (Čipar, 3) - 14. Aragonija (14 + 2) - 15. Češka (21 + 6) - 16. Provence (14 + 2) - 17. Gornja Lombardija (8 + 22 + 5) - 18. Saksonija (od Bremena do Rige 47 + 9).

službenike Ivana i Jurja, Ivačinove sinove, čini plemićima i tako ih od bana izravno uzima sebi³⁰. Iako nema baš sačuvanih sličnih isprava, kralj za takvim sredstvom nije posegnuo samo taj put. Novi su plemići najčešće postajali slobodnjaci oko kraljevskih utvrda. Tako je kralj pomalo stvarajući novi sloj o sebi ovisnoga plemstva slabio moć slavonskih velikaša, prvenstveno Babonića.

Od trojice spomenutih banova zasigurno je od kralja najmanje samostalan bio Nikola Amadijev. Dobro se to vidi po obilježju njegovih isprava. To su sve potvrđnice starijih kraljevih ili banskih isprava koje su od bana tražili razni plemići.³¹ Iz toga je očigledna banova ovlast da djeluje kao vjerodostojno mjesto, tj. da potvrđuje zakonsku valjanost onoga što stoji u starim ispravama, ali ništa više od toga. Nema tu detaljnog razlaganja sporova, kao u ispravama bana Mladena, ni svojevrijednih darovanja, kao u ispravama Ivana Babonića. Kada Nikola u svojoj ispravi izdanoj 17. siječnja 1324. u Križevcima³² piše da je sazvan Sabor plemića Kraljevstva Slavonije (congregatio nostra generalis), odmah dodaje da je to učinjeno po nalogu kralja Karla. Sazivanje Sabora, uz već spomenuto stvaranje novih plemića, bilo je još jedno sredstvo slabljenja slavonskih velikaša. Naime, na takvim su saborima slavonski plemići pred banom – kraljevskim činovnikom, iznosili svoje žalbe te se tako štitili od potraživanja velikaša.

Treba spomenuti da isprava od 17. siječnja 1324. imenuje plemenitoga Jakova meštra, zvanog Mali (nobilis vir magister Jacobus dictus parvus), te tako potvrđuje navode da je u 14. st. sve više ljudi završavalo inozemne visoke škole i dobivalo naslov «magister» – meštar.

Ban Mikac, postavljen 1325. za slavonskoga bana, bio je sudionik mnogih važnih promjena.³³ U svom proglasu slavonskim plemićima od 8. srpnja 1325. kralj kaže da želeći «da se banska čast tako uzvisi i da se uzvišenošću toga banata kraljevska odličnost ukrasi i da bude nepovrijeđena kao što je bila u staro doba», poništava i opoziva sve plemićke povlastice, svoje i svojih prethodnika, određivši da svi stanovnici otad priznaju samo sud i vlast bana.³⁴

A kolike su bile stvarne banove ovlasti, dobro će prikazati sačuvane isprave, ovaj put ne samo potvrđnice. Iz isprave od 8. rujna 1326. kojom ban Mikac zbog ratnih zasluga

³⁰ Cijelu ispravu iz 1319. na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak VIII., Zagreb, 1910., br. 423., str. 520.-521. Isprava se čuva u HDA (slike 4. i 5.).

³¹ Te se potvrđnice nisu odnosile samo na područje Slavonije jer je sačuvana i jedna izdana Omišanima 8. rujna 1323. Cijelu je potvrđnicu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 114., str. 132.-133.

³² Cijelu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 139., str. 171.-172. O toj ispravi i mnogim drugima koje se tiču banskih ovlasti svakako vidi: *Beuc, Ivan*, Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Zagreb, 1985., str. 106-112.

³³ Usporedi: *Vukušić, Luka i Pandžić, Miljenko*, Pregled i kronologija hrvatskih banova i hercega od 1321. do 1330. godine – I. dio, Numizmatičke vijesti, br. 61., Zagreb, 2008., str. 75.-78.

³⁴ Cijelu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 206., str. 253.-254. Prijevod vidi u *Klaić, Nada*, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zagreb, 1972., str. 185.-186.

Mateju Matejeviću daruje posjed Ernevec,³⁵ vidi se da je ban imao pravo na posjede oduzete onima koji su se pobunili protiv kralja³⁶, u ovom slučaju posjede meštara Ivana i Petra – sinova Henrika Gisingovca. Darujući njegov nekadašnji posjed Ernevec ban si je osiguravao daljnju vjernost svojeg podanika. Radi istoga cilja, ali drukčije, postupio u slučaju Radina Radomira iz Domagovića. Tom je slobodnjaku zagrebačkoga kaštela na Mikčevu preporuku kralj 1327. zbog vjerne službe podijelio plemstvo.³⁷ Tu je očita suradnja bana i kralja, a i mjesto svakoga od njih u hijerarhiji.

Poznata nam je i uloga bana Mikca u rješavanju slučaja moravečkih slobodnjaka koji su 1326.³⁸ s meštrom Nikolom Petrovim načinili zamjenu zemljišta oko kaštela moravečkog i glavničkoga³⁹ za zemljišta između Zeline i Bistrice. Naime, meštar Nikola od kralja je za vjernu službu dobio sve kastrense i njihova zemljišta. Budući da su zemljišta kastrensa bila izmiješana sa zemljištima slobodnjaka, njima se učinilo zgodnim da Nikola umjesto zemljišta stanovnika kaštela preuzme njihova zemljišta između Zeline i Bistrice te da tako i on i oni posjeduju zemljišta na okupu, a ne izmiješana. To je po banovu nalogu i učinjeno. A kad su nakon tri godine izbile razmirice između slobodnjaka kaštela moravečko-glavničkog i građana trgovišta Zeline oko granica njihovih zemljišta, ban je opet intervenirao i dao odrediti točne međe.⁴⁰

Mikčeve je ovlasti cijenio i papa Ivan XXII. jer ga je 1. veljače 1327. iz Avignona kao bana Čitave Slavonije (banus totius Sclavoniae) zamolio da primi njegove inkvizitore i pomogne im u borbi protiv heretika,⁴¹ kojih je pak, kako je očito iz drugih onovremenih isprava, najviše bilo na području Bosne.

O sudjelovanju bana Mikca u sporu oko visine desetinskog otkupa pisali smo u prošlom prilogu.⁴² Sada ćemo, vezano uz to, samo spomenuti banov proglas od 25. listopada 1328.,⁴³ koji je, osim što daje dobar uvid u problem desetine i tadašnja davanja, zanimljiv i zbog navođenja točne vrijednosti banskih denara (denarii boni banales). Naime, kaže da svaki denar vrijedi dvanaest malih bagatina (duodecim parvulos bagatinos).⁴⁴

³⁵ Cijelu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 253., str. 307.-308.

³⁶ Kralj je bana Mikca nagrađivao buntovničkim posjedima u Slavoniji. Vidi: *Klaić, Nada*, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, 1990., str. 338.

³⁷ Cijelu ispravu iz 1327. na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 265., str. 322.-323.

³⁸ Cijelu ispravu o tome na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 259., str. 316.-317.

³⁹ Moravečko-glavnička županija obuhvaćala je područje uz istočne obronke Medvednice.

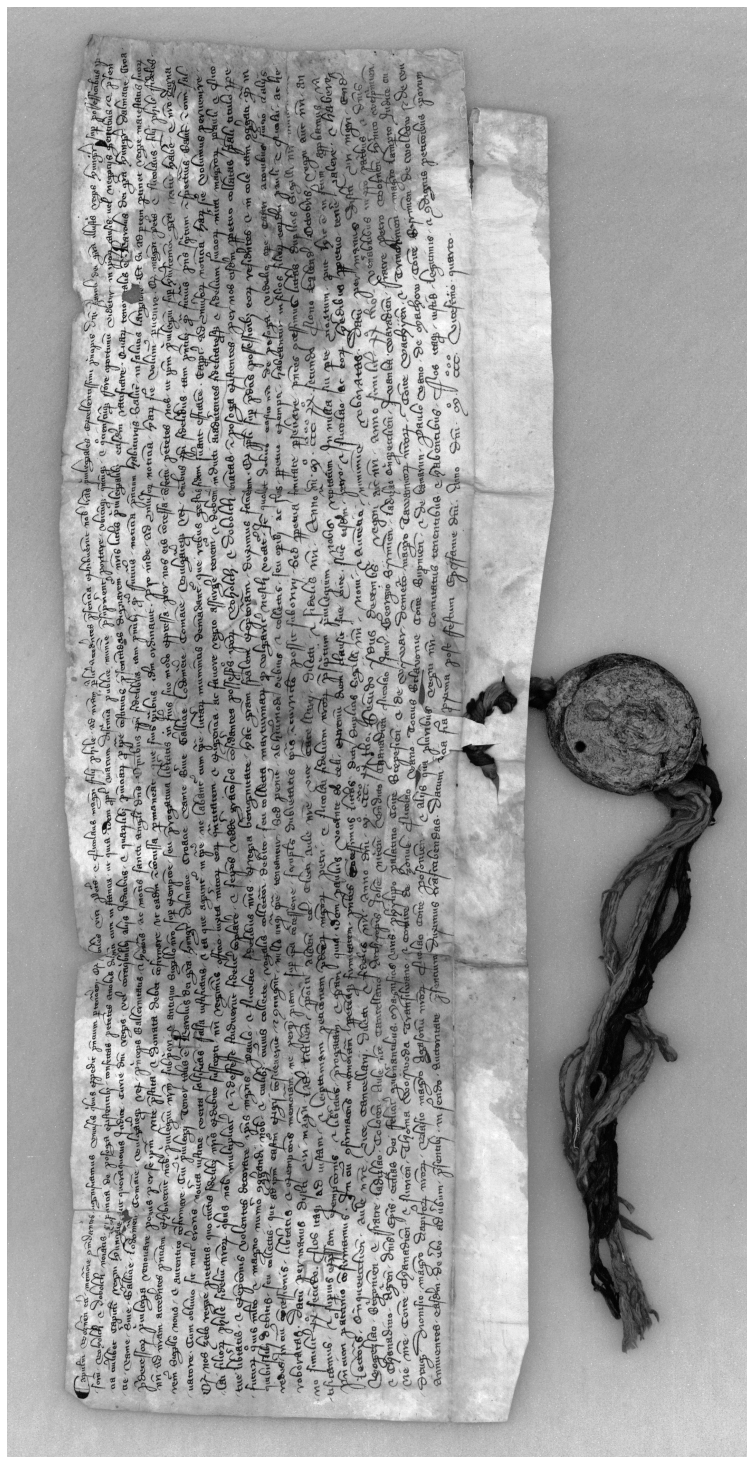
⁴⁰ Cijelu ispravu o tome na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 368., str. 451.-452.

⁴¹ Papinu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 267., str. 324.-325.

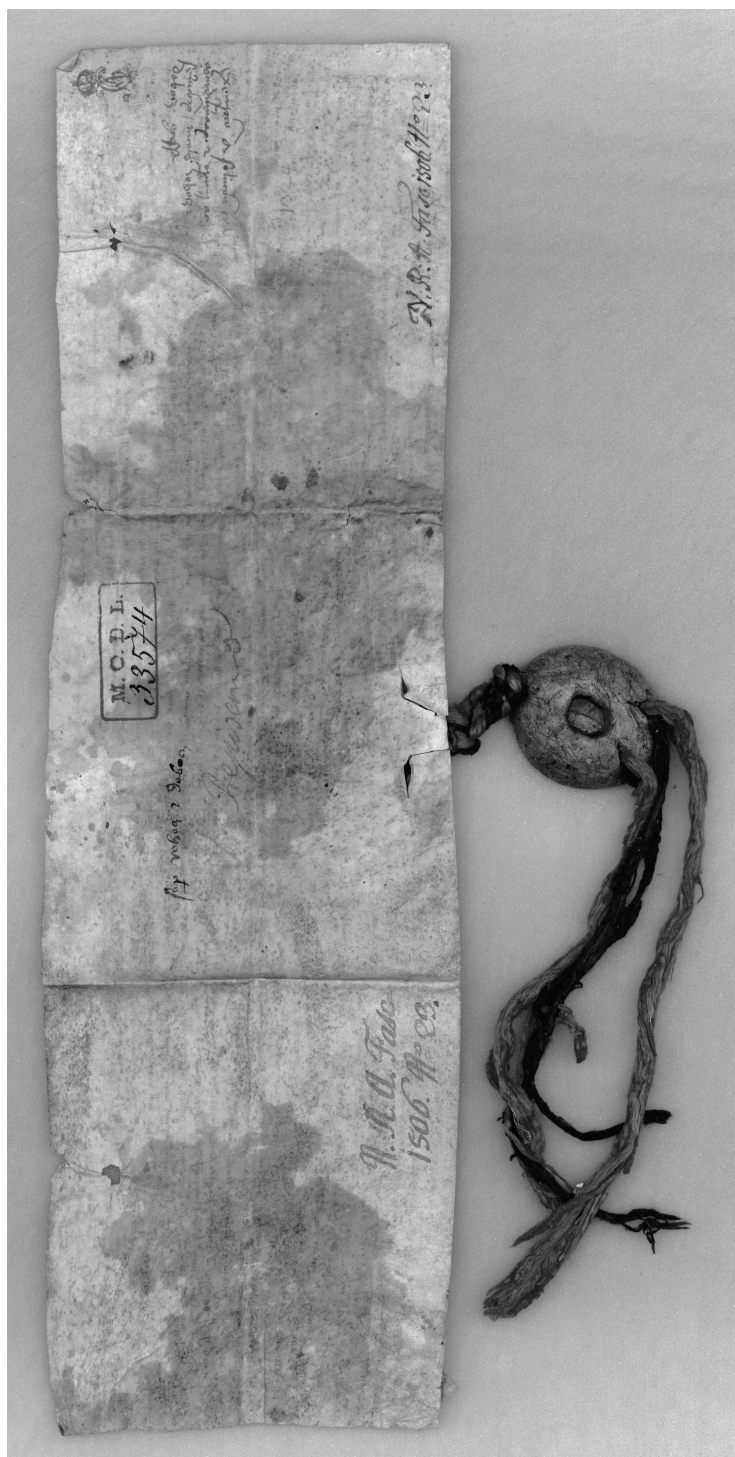
⁴² Usporedi: *Vukušić, Luka i Pandžić, Miljenko*, *Pregled i kronologija hrvatskih banova i hercega od 1321. do 1330. godine – I. dio*, *Numizmatičke vijesti*, br. 61., Zagreb, 2008., str. 77.-78.

⁴³ Banov proglas na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 351., str. 425.-426.

⁴⁴ Jednako je, također 12 bagatina ili malih denara, u Dalmaciji vrijedio solid ili soldo. Usporedi: *Pera, Miroslav*, *Poljički statut*, Split, 1988., str. 211.

Slika 6. Isprava Bosanskoga kaptola, izdana 10. siječnja 1324. u Đakovu, u kojoj se prepisuje povrdnica kralja Karla Roberta od 13. prosinca 1323. – potvrđuje se krajeva povelja od 23. rujna 1323. glede oslobođenja posjeda Pavla i Nikole, sinova File, od plaćanja kaunovine (Orahovica i Dubovac). (HDA 25. NRA, f. 1506, n. 23; MODL. 33574, usp. CD IX., br. 137., str. 169.–170.). Fotografija: Ivan Majdak (Fotolaboratorij HDA).

Slika 7. Poledina isprave (MODL. 33574). Vide se viseći pečat na crvenoljubičastoj svilenoj vrpci, signature MODL. i NRA, kratka bilješka o sadržaju napisana latinskim jezikom i žig Kraljevskog ugarskoga državnog arhiva u Budimpešti. Fotografija: Ivan Majdak (Fotolaboratorij HDA).

Davanja se banu najbolje mogu predočiti prema tekstu isprave od 17. srpnja 1329.,⁴⁵ kojom ban podjeljuje povlastice stanovnicima područja ispod Ozlja koji žele preseliti na otok Ključ. Zbog velike važnosti isprave za objašnjavanje uloge bana u razvoju tadašnjih varoši, što je sigurno, kao i već spomenuto jačanje maloga plemstva, išlo kralju u prilog, te zbog dragocjenih podataka o raznim vrstama davanja – osobito o darovanjima banu⁴⁶ koja su varošani davali izravno njemu, a ne kralju ili hercegu, i na koja su inače bili obvezni samo kmetovi – i drugim banovim ovlastima, navest ćemo citat iz Lopašićeva djela Gradovi oko Kupe i Korane,⁴⁷ gdje je obrađen cjelokupan sadržaj isprave:

«Već u ovo doba stajaše izpod grada kraljevsko slobodno mjesto (libera villa domini regis), koje je mnogo napastovano i plijeneno bilo od susjednih Niemaca štajerskih i kranjskih (Teutonici), zakletih protivnika kraljevih. Da se tomu doskoči, preseli g. 1329. ban Mikac stanovnike ovoga mjesta na otok Ključ, nazivan inače otokom Svih Svetih (Mindzent Sigetyi), gdje po svoj prilici stajaše jur tada crkva Svih Svetih. Naseljenike tamo oslobodi od svake sudbenosti gradskoga kaštelana, dajući im povlasticu, da si mogu po volji birati svećenika i sudca, te ubirati brodarinu na Kupi u samom njihovom varošu (civitas). Sudac je mogao sam suditi sve priepore, izim o kradji, ubojstvu, paležu i nasilju, što je presudjivao s celom občinom. Osim ovih glavnih povlastica sadržaje Mikčev privilegij još neke, te dužnosti, na koje bijahu unapred obvezani. Ostale povlastice i dužnosti sadržane u toj izpravi bijahu sljedeće: Kroz tri godine bijahu doseljenici od svake daće prosti, osim što svi skupa moradoše podavati 500 idara (idrys) vina, a nakon tri godine još na to svaka kuća 20 dinara. Stranac, koji bi se naselio ondje, prost bude kroz 4 godine od ove daće. Svatko se mogaše po volji odseliti kuda mu drago. Imetak može svatko po volji ostavljati. Na Božić, Duhove i na dan Svih Svetih imadu banu ili kaštelanu ozaljskomu dati dar od jednog teleta, jedne ovce, 20 kokoši i 200 hljebaca kruha. Od globa, na koje sudi sudac, idu dvie trećine bana a jedna občinu. U ime trgovine imali su podavati banu i to za jedan strani voz, osim sukna, 8 dinara, za domaći voz 4 dinara, za konja, koji bi nosio sukno, 8 dinara, ako nosi što inoga 2 dinara», (slijedi naš prijevod ostatka isprave) «za vola jedan dinar, za sukno koliko ga može nositi jedan čovjek 4 dinara, za svinje, do blagdana blaženog Martina isповjednika, pola dinara, a poslije spomenutoga blagdana za svaku svinju po jedan dinar, za svaki šivani ogrtač ili kaput koji se radi prodaje izlaže na sajmu jedan dinar, a za ostalo neznatije, što ovdje nije zabilježeno, neka nam se po starom običaju plaća preko našeg poreznika.»

Iz isprava je poznato još nekoliko ovlasti bana Mikca, npr.: davanje naloga i odobrenja za izrade pojedinih isprava, kao kaločkom nadbiskupu Ladislavu, koji je 15. veljače 1328. iz potvrđnice kralja Andrije prepisao opis međa imanja Čića, Pešćenice, Jamnice itd.⁴⁸; određivanje sudaca za pojedine sporove, kao 1328; kad je dvojicu njih,

⁴⁵ Cijelu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 389., str. 478.-479.

⁴⁶ O banskim prihodima i kraljevim tributima koje su ubirali banovi i hercezi vidi: *Beuc, Ivan*, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1985., str. 110-111; *Herkov, Zlatko*, *Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, svezak I., Zagreb, 1956., str. 124, 171-172, 179, 183, 185, 187 i svezak II., Zagreb, 1956., str. 7-8, 77, 427, 491-492, 534, 537, 578-579.

⁴⁷ *Lopašić, Radoslav*, *Gradovi oko Kupe i Korane*, Zagreb, 1895., str. 197.

⁴⁸ Ladislavovu ispravu iz 1328. na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 311., str. 378.-379.

kneza Petra Petkova i kneza Borovnjiju, poslao sanskom županu Tomi da mu pomognu rješiti neki spor oko posjeda⁴⁹; okupljanje slavonskih plemića pod banskom zastavom i kretanje s njima u rat u ime kralja, kao 1328. protiv Kurjakovića, o čemu svjedoči kraljevska isprava od 23. ožujka 1330.,⁵⁰ kojom se uz banovo zalaganje od plaćanja kunovine Banatu Cijeje Slavonije (a solucione marturinarum banatui tocius Sclavonie) oslobađaju sinovi Jurja Kešćenjovačkoga iz Križevačke županije, koji je vojujući pod banovom zastavom (sub vexillo) poginuo u spomenutim borbama 1328.; provođenje sudskih postupaka slično banu Mladenu, kao 1329. u slučaju meštra Pavla, sina Lovrinca Pakračkoga⁵¹.

Radi usporedbe načina provođenja sudskoga postupka kod bana Mikca i bana Mladena vrijedi prepričati sadržaj potvrđnice koja taj postupak opisuje: Najprije je meštar Pavao banu pokazao povlasne isprave ugarskih kraljeva Kolomana i Bele, tražeći da mu se potvrdi pravo na posjed Dimičkovinu, koji su mu bili oteli protivnici kralja Karla. Ban je, pogledavši te isprave, Čazmanskom kaptolu naložio da obiđe taj posjed i meštra Pavla uvede u njega ako se nitko ne bude protivio, što su ljudi kaptola zatim i učinili te o tome obavijestili bana. Budući da se tome nitko nije protivio ni na tome mjestu, ni na sjednici Sabora slavonskih plemića u Križevcima, ban je meštru Pavlu o svemu izdao potvrđnicu da ubuduće i njom može štiti svoja prava. Osnažio ju je svojim visećim pečatom, ne zaboravivši prije spomenuti da nastupa u kraljevo ime.

Izuzme li se to da Mikac nastupa kao kraljev namjesnik te da umjesto svojih ljudi (pristava) kao pomoćnike uzima ljude kaptola koji o njemu nije bio ovisan,⁵² sudski je postupak gotovo isti kao kod Mladena: molba, obilaženje posjeda, odluka na temelju starih isprava, potvrđivanje odluke nakon vijećanja s plemićima.

Na kraju, neće biti na odmet citirati Beuca koji sažeto opisuje banovu redovnu i sudsku vlast:

«Redovna banova vlast koju je ban nazivao *jurisdictio ordinaria* sadržavala je ovlaštenja da samostalno sudi, ubire razne daće za kralja i sebe, zapovijeda vojskom sam ili uz kralja ako ovaj vodi vojsku i pomaže u vladanju kralja ili hercega.

Sudska vlast bana bila je utvrđena još sa najstarijom tradicijom funkcije bana. Međutim u toku XIII i XIV st. stvarni i mjesni opseg vršenja te funkcije veoma se mijenjao. Kralj je naime često dijelio pravo suđenja pojedinim moćnim vlastelinima (crkvenim i svjetovnim) zatim pojedinim naseljima pretvarajući ih u slobodne kraljevske gradove, trgovišta s vlastitim sudstvom. S druge strane pojedini moćni vlastelini su prisvajali sudska ovlaštenja tako da je banu ostalo znatno manje teritorija na kojem je uopće mogao vršiti sudsku funkciju ili na kojem je mogao u cjelovitosti vršiti tu funkciju. Ti slučajevi su bili karakteristični za banove koji su ostali vjerni kralju. No, u slučajevima kada su banovi samo prividno ostali vjerni kralju, sudska vlast bana postala je neograničena i bez

⁴⁹ Cijelu ispravu iz 1328. na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 314., str. 381.

⁵⁰ Kraljevu ispravu na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 412., str. 501.-502.

⁵¹ Cijelu ispravu iz 1329. na latinskom jeziku objavio je *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX., Zagreb, 1911., br. 382., str. 468.

⁵² Treba podsjetiti da je jedan Mladenov pristav bio čak i iz Mladenova roda Šubića te da na njegovu sudu nema spomena crkvenih ljudi, ako se izuzme rogovski opat naveden u popisu prisutnih.

odgovornosti u odnosu na kralja. Međutim, moćni vlastelini su svoje sporove najčešće sami međusobno rješavali i to silom, pljačkom, paljenjem protivničke imovine dok su manje sporove rješavali arbitrarno. Sporove pak sa svojim podređenim stanovnicima pa makar oni bili višeg društvenog sloja rješavali su prema svojim interesima. Tako se dešavalo da ban u čitavim oblastima povremeno ili čak stalno nije uopće mogao vršiti svoju sudsku vlast. Kralju je bilo u interesu da sačuva vlast jer je time štitio svoju vlastitu. Otuda je razumljivo da je kralj pokušavao u takvim nepogodnim uvjetima za vršenje banske sudske vlasti učvrstiti banovu jurisdikciju što je i učinio posebno 1325, 1359, 1377, 1395 godine ističući u svojim ispravama da nitko pa ni kraljevo sudište na njegovom dvoru ne mogu rješavati sporove vlastelina i drugih nobila južno od Drave, gdje je ban bio nadležan.»⁵³

ZAKLJUČAK

Iako srednjovjekovne isprave na prvi pogled mogu izgledati štute, pune formula i fraza koje malo toga govore, one se i u ovom slučaju, pri opisivanju djelovanja hrvatskih banova u trećem desetljeću 14. st. pokazuju kao vrlo bogato vrelo podataka. U ovom smo se prilogu nastojali izabrati isprave koje izravno svjedoče o pojedinim banskim ovlastima ili mogu biti zanimljive numizmatičarima, a koje nisu nikako ili ne baš detaljno obrađene u stručnoj literaturi. Nadamo se da smo tako uspjeli upotpuniti sliku razdoblja iz kojeg smo glavne događaje opisali u prošlom prilogu.

LITERATURA

1. *Abulafia, David*, The Mediterranean in History, London: Thames & Hudson, 2003.
2. *Adamček, Josip*, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb, 1980.
3. *Ančić, Mladen*, Putanja klatna, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću, Zadar – Mostar, 1997. V. ondje navedenu literaturu i izvore.
4. *Arie's, Philippe i Duby, Georges*, Histoire de la vie prive'e, sous la direction de Philippe Ari'es et de Georges Duby, membre de l'Institut, professeur au Coll'ege de France, Pariz, 1985.
5. *Badurina, Anđelko*, Iluminirani rukopisi u Hrvatskoj, Zagreb, 1995.
6. *Barbarić, Josip*, Kninski biskupi i njihova biskupija, Sedam stoljeća Šibenske biskupije - Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 2001.
7. *Bartal, Antal*, Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae, Leipzig, 1901.
8. *Belostenec, Ivan*, Gazophylacium, pretisak, Zagreb, 1972.
9. *Berket, Marin, Cvitanić, Antun i Gligo, Vedran*, Statut grada Trogira, Split, 1988.
10. *Beuc, Ivan*, Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Zagreb, 1985., i ondje navedena literatura.
11. *Bloch, Marc*, Feudalno društvo, Zagreb, 2001., i ondje navedena literatura.
12. *Bratulić, Josip i Damjanović, Stjepan*, Hrvatska pisana kultura, sv. 1., Križevci, 2005.
13. *Budak, Neven*, Etničnost i povijest, u zborniku radova Etničnost i povijest, Zagreb, 1999.

⁵³ *Beuc, Ivan*, Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Zagreb, 1985., str. 108-109.

14. *Buturac, Josip*, Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X-XX stoljeća, Zagreb, 1971.
15. *Dabinović, Antun*, Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb, 1940.
16. *Fejer, Gyorgy*, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Budimpešta, 1829.–1844.
17. *Herkov, Zlatko*, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, svezak I. i II., Zagreb, 1956.
18. *Karbić, Damir*, Šubići bibrirski do gubitka nasljedne banske časti (1322) (Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povij., druš. znan. HAZU, 22. (2004.), str. 1.-26.
19. *Klaić, Nada*, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zagreb, 1972.
20. *Klaić, Nada*, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976.
21. *Klaić, Nada*, Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Zagreb, 1990.
22. *Klaić, Nada i Petricioli, Ivo*, Zadar u srednjem vijeku do 1409, Zadar, 1976.
23. *Klaić, Vjekoslav*, Bibrirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347., Zagreb, 1897.
24. *Klaić, Vjekoslav*, Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I. (1301-1382), Rad JAZU, sv. 142., Zagreb, 1900., str. 128.-129.
25. *Lanović, Mihajlo*, Privatno pravo Tripartita, Zagreb, 1929.
26. *Le Goff, Jacques*, Civilizacija srednjovjekovnog Zapada, (hrvatsko izdanje), Zagreb 1998.
27. *Lopašić, Radoslav*, Gradovi oko Kupe i Korane, Zagreb, 1895.
28. *Lučić, Ivan*, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amsterdam, 1666.
29. *Lukinović, Andrija*, Zagreb - devetstoljetna biskupija, Zagreb, 1995.
30. *Ljubić, Šime*, Listine o odnošajih između Južnoga slavenstva i Mletačke republike, I., Zagreb 1868.
31. *Madijev, Miha*, De gestis romanorum imperatorum et summorum pontificum, pretisak, Kulturni krug, Split, 1977.
32. *Mažuranić, Vladimir*, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, I.-II., pretisak, Zagreb, 1975.
33. *Mimica, Bože*, Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske (IV. st. pr. Krista - 1918.), Zagreb, 1995.
34. *Mirnik, Ivan*, Nalazi slavonskih banovaca, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija, XXIV-XXV., Zagreb, 1991.-1992., str. 183.-248.
35. *Nagy, Imre*, Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, vol. I. (1301 – 1321.), Budimpešta, 1878.
36. *Pandžić, Miljenko*, Pregled i kronologija hrvatskih banova i hercega u doba Anžuvina, početkom 14. stoljeća (1301. – 1310.) – II. dio, Numizmatičke vijesti, br. 58., god. 47., Zagreb, 2005., str. 59.-120., i ondje navedena literatura.
37. *Pera, Miroslav*, Poljički statut, Split, 1988.
38. *Raukar, Tomislav*, Hrvatsko srednjovjekovlje, prostor, ljudi, ideje, Zagreb, 1997.
39. *Raukar, Tomislav*, Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja, Zagreb, 2002.
40. *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak VIII., Zagreb, 1910.
41. *Smičiklas, Tadija*, Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak IX. Zagreb, 1911., i ondje navedena literatura.
42. *Sulejmanagić, Amer*, Rani bosanski novac – I. dio, Numizmatičke vijesti, br. 61., Zagreb, 2008., str. 165.-212.
43. *Šišić, Ferdo*, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb, 1962.

44. *Thallóczy, Ljudevit i Samu, Barabas*, Codex diplomaticus comitum de Blagay, Budimpešta, 1897.
45. *Thallóczy, Ljudevit*, Historička istraživanja o plemenu goričkih i vodičkih knezova, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1897., juli - septembar, str. 333.-397.
46. *Theiner, Augustin*, Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia, sv. 1.-2., Rim, 1859.-1860.
47. *Theiner, Augustin*, Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia maximam partem nondum edita: ex tabulariis vaticanis deprompta/ collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner, sv. 1.-2., Rim, 1863., Zagreb, 1875.
48. *Tkalčić, Ivan*, Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije, knjiga II., Zagreb, 1874.
49. *Truhelka, Ćiro*, SlavonSKI banovci. (Prinos hrvatskoj numizmatici), Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, januar-mart, 1897., str. 1.-160.
50. *Tuchman, Barbara*, Daleko zrcalo : zlosretno XIV. stoljeće, Zagreb, 1984., i ondje navedena literatura.
51. *Vukušić, Luka i Pandžić, Miljenko*, Pregled i kronologija hrvatskih banova i hercega, Numizmatičke vijesti, br. 59.-61., Zagreb, 2006.-2008., i ondje navedena literatura.
52. *Wenzel, Gusztav*, Monumenta Hungariae historica acta extera, Budimpešta, 1874. –1876.
53. *Zlatović, Stipan*, Bribirski nekrolog XIV. i XV. vieka, Starine, knjiga XXI., Zagreb, 1889., str. 83.-85.
54. Skupina autora, Bribir u srednjem vijeku, Split, 1996.
55. Skupina autora, Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Zagreb, 1995.
56. Enciklopedija Jugoslavije, svezak I., Zagreb, 1955.
57. Enciklopedija Jugoslavije, svezak VIII., Zagreb, 1971.
58. Hrvatska Enciklopedija, svezak 1., Zagreb 1999.
59. Hrvatska Enciklopedija, svezak II. – III., Zagreb, 1941. – 1942.
60. Hrvatski enciklopedijski rječnik, Zagreb, 2002.
61. Legende i kronike, Split, 1977.
62. Opšta enciklopedija Larousse, svezak III., Beograd, 1973.